

Zagreb, palača Vojković-Oršić-Rauch
Zagreb, the Vojković-Oršić-Rauch Palace

Sandra Križić Roban

Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

Prethodno priopćenje – Preliminary communication
predano 18. 2. 1992.

Prilog tipologiji stambene arhitekture 17. i 18. stoljeća u Zagrebu

Sažetak

Unutar zadanih okvira srednjovjekovnoga Gradeca i postojećeg rastera insula barokno doba novom urbanističkom koncepcijom uspostavlja prostorne odnose koji su se zadržali do našeg vremena. Barokne palače-zidanice pojavljuju se od sredine 17. stoljeća, a svojom masom, položajem i oblikovanjem mijenjaju izgled i broj parcela Gornjega grada.

Tipološkom podjelom stambene arhitekture na jednokrilne i višekrilne palače najčuljivije razlikujemo osnovnu arhitektonsku organizaciju prostora. Palače Zrinski i Vojković-Oršić-Rauch dva su primjera kod kojih određujemo osnovne zajedničke ideje stila u kojem nastaju. Mnogobrojne prostorne ćelije združuju se kod oba objekta u niz prostorija; kod palače Zrinski taj niz prati hodnik u oba kata: kod palače Vojković-Oršić-Rauch centralno postavljena dvorana i simetrična stubišta označavaju baroknu osovinu i nizanje prostorija bočnih krila.

Palača Zrinski kao djelomično realiziran višekrilni tip L-tlocrta svojom jednostavnošću u rasporedu i odsutnošću ornamentike bliža je oblikovno renesansi, ali konstrukcija svodova i proporcija sadrže osobine arhitekture 17. stoljeća. Zid s portalom koji uvodi u dvorište i malo nereprezentativno stubište govore u prilog kako je bila zamišljena gradnja još dvaju krila.

Barokna organizacija unutrašnjeg prostora vidljiva je na primjeru palače Vojković-Oršić-Rauch, najreprezentativnije stambene palače 18. stoljeća u Zagrebu. Ona je jednokatnica U-tlocrta, sa snažno istaknutim rizalitom, kojega zabat ulazi u zonu krovništva. Fasada je sa svojim kasnobaroknim oblicima nastala negdje oko 1806. i vješto je usklađena s korpusom zgrade nastale 1764. Asimetrična polja pročelja dokumentiraju postojanje prijašnje izgradnje, na čijim temeljima podruma nastaje nova palača. Portal s bogato rezbarenim drvenim vratnicama i udvojenim parovima stupova i pilastara uz rizalit je najznačajniji oblikovni element. Dekoracija fasada bočnih krila provedena je jednako mjereno. Već pri letimičnom uspoređivanju prostornih organizacija gornjogradske palače zamjećujemo prevladavanje višekrilnog i djelomično realiziranoga višekrilnog tipa. U navedenim primjerima očita vama stoljećima odvojena načela artikulacije prostora, koji od zatvorene strukture bloka djelomično realizirane višekrilne palače Zrinski prelazi u barokni otvoreni višekrilni tip, koji otvorenošću anticipira novo doba.

Prostor Gradeca u razdoblju baroka

Baroknom urbanističkom koncepcijom Gradeca 17. i 18. stoljeća uspostavljaju se prostorni odnosi koji su se zadržali do našega doba. Glavne karakteristike te koncepcije jesu stvaranje prostornih dominantni i pojedinih prospekata, no treba napomenuti da se cijela rekonstrukcija odvija unutar zadanih okvira srednjovjekovnoga grada i postojećega rastera insula.

Znatnija razlika očitovala se u veličini parcele na koju se smješta barokna palača i izgradnja na obodima povijesne jezgre duž bedema. Bitne razlike između osnovnog tlocrta Gradeca 15. stoljeća i Gradeca danas nema. Najveća razlika vidljiva je u novoj koncepciji trgova, od kojih je nekoliko stvoreno u 17. stoljeću kao urbanistički zahvat uvjetovan baroknim htijenjem za isticanjem sceničnih vrijednosti građevina. Tada nastaje Trg sv. Katarine, Jezuitski, a najvjerojatnije i Markovičev, nekada Kapucinski, za koji se ne zna pouzdano vrijeme nastanka.

Dolaskom novih svećeničkih redova (klarisa, kapucina i isusovaca) tijekom 17. stoljeća u Zagrebu započinje gradnja i prenamjena postojećih samostanskih sklopova. Isto tako započinje povezivanje po nekoliko srednjovjekovnih parcela u svrhu izgradnje novih palača i kuća. Zbog kuge i čestih požara potkraj 17. stoljeća donosi se propis o zidanoj gradnji, *domus lignea* zamjenjuje se s *domus murata*, a ta nova zidana kuća ne poštuje stare zakonitosti organizacije prostora i postavljanja prema ulici.

Doseljavanjem plemstva, kao i obogaćivanjem trgovaca i obrtnika, koji čine najbrojniji sloj gradečkog stanovništva, parcele se združuju, grade se palače na zapadnoj i istočnoj strani platoa. Grad ipak zadržava organičnost srednjovjekovne organizacije, kao što je i sačuvan niz ljevkastih spojeva ulica.

Plemstvo najviše pridonosi urbanizaciji Gradeca, a interpretacija barokne arhitekture, za koju se pobuda dobivala iz Beča i Budima, ostvarena je u okviru domaćih prilika i kulture stanovanja. No treba spomenuti da plemstvo i dalje ostaje na svojim ladanjsko-gospodarsko-stambenim prostorima Hrvatskog zagorja. Možda u toj činjenici treba tražiti razloge što na Gradecu nema reprezentativnije stambene izgradnje.

Barokna koncepcija unutar jezgre najvidljivija je u stvaranju odnosa između pojedinih dijelova prema novim centrima društvenog života. Ti su novi centri u arhitektonskom, a još više u urbanističkom smislu izraženi barokno dominantno postavljenim reprezentativnim objektima. No karakteristični prospekti i naglasci i dalje se događaju u opsegu starog srednjovjekovnoga grada izoliranog zidinama. Barokni Gradec prekrasan je umjetnički *ensemble* sastavljen od malih plemićkih i građanskih kuća provincijalnog, gotovo lirski oblikovanog baroka. Upravo ta cjelina, a ne toliko pojedini objekti, predstavlja barokni Gornji grad s njegovim istaknutijim urbanističkim naglascima kao visoku kulturno-povijesnu i umjetničku vrijednost.

Tipologija stambene arhitekture 17. i 18. stoljeća u Zagrebu

Tipologija stambene arhitekture baroknog doba određivana je ovdje na primjerima dviju gornjogradske palače – palače Zrinski na Markovičevu trgu (bivšem Kapucinskom) i palače Vojković-Oršić-Rauch u Matoševoj (bivšoj Kapucinskoj) ulici. Oba su primjera odabrana jer arhitektonski i urbanistički obuhvaćaju značajno barokno shvaćanje prostora od druge polovice 17. stoljeća nadalje; od vremena kada se na Gornjem gradu započinju graditi zidane palače i građanske kuće koje

Zagreb, Gornji grad, palača Vojković-Oršić-Rauch, 1764, Matoševa 9; rizalit pročelja kao i ostatak glavne fasade nastao je 1806 (foto: Mario Krištofić)
 Zagreb, Upper Town, the Vojković-Oršić-Rauch Palace, 1764, Matoševa 9; the projection of the facade as well as the rest of the main facade was made in 1806 (photo: Mario Krištofić)

Zagreb, Gornji grad, palača Vojković-Oršić-Rauch. 1764; pogled na glavnu istočnu fasadu i dio južne fasade naglašene kamenim balkonom na konzolama (foto: Mario Krištofić)
 Zagreb, Upper Town, the Vojković-Oršić-Rauch Palace, 1764; view of the main east facade and part of the south facade marked by the stone balcony on consoles (photo: Mario Krištofić)

svojim oblikovanjem i smještajem unutar strukture pokazuju kretanja provincijalnog baroka u nas.

Osnovna tema barokne palače jest neprekidan pokret koji se javlja duž kompozicijske osi i koji u sebi objedinjuje tri osnovne razine čovjekova življenja: javni život, privatno mjesto i beskrajnu prirodu. Takvo određenje gradske palače u zapadnoeuropskoj arhitekturi različito je od sredina u kojima nastaje, pa u talijanskoj varijanti *palazzo* i dalje najčešće zadržava zatvorenu i sažetu formu, dok se u Francuskoj javlja transparentna otvorena struktura koja omogućava spajanje vanjskog i unutrašnjeg prostora.

Osnovne ideje barokne palače interpretiraju se na različite načine. Čimbenike uvjetuju klima, topografija, fizički, lični, socijalni, kulturni i povijesni uvjeti. Reprerentativnost i monumentalnost barokne gradnje upravo zbog raznih navedenih uvjeta nije bila moguća na Gradecu, iako je vjerojatno topografija i već određena urbana struktura najviše uvjetovala manje reprerentativnu gradnju. Izuzetak je palača Vojković-Oršić-Rauch, koja svojom monumentalnošću, reprerentativnošću i vješto komponiranom fasadom – središnji dio koje je vidljiv s Trga sv. Marka – predstavlja izuzetak u kulturnom, umjetničkom i povijesnom razvoju. Oba primjera, i palača Zrinski i palača Vojković-Oršić-Rauch, sadržavaju u sebi funkcionalne

zahtjeve gradske barokne palače, kao što su udobnost, reprerentativnost i dominantnost unutar postojeće strukture. Kod palače Zrinski to je manje vidljivo zbog same mase i artikulacije kako zidne površine tako i unutrašnjosti. Kod oba primjera postignuto je prožimanje s urbanim prostorom novom artikulacijom fasade, kod koje se naglašava središnja os. Kod palače Vojković-Oršić-Rauch artikulacija je mnogo naglašenija ako je izravno uspoređujemo sa suzdržanim, elegantnim naglašavanjem ulaza u palaču Zrinski, kod koje je ostvaren intimniji odnos građevine prema ambijentu bez jačeg naglašavanja središnje osi.

Kod oba ekstremna primjera – od kojih je jedan izuzetno dominantan u svojoj pojavnosti, iako stiješnjen unutar ulice, a drugi prilično neupadljiv – pratimo odjeke novih arhitektonskih razmišljanja što nam dolaze iz Europe zaobilaznim putem preko austrijskih i mađarskih uzora. Kod palače Vojković-Oršić-Rauch primjetna je težnja individualizaciji, kod koje građevine više nisu dio nekog »višeg« sustava unutar kojeg su svoju pojavnost uvjetovala socijalnim, društvenim i povijesnim razlozima, nego postaju intimnije i individualnije. Kontinuirani zidni omotač i dalje izražava prostorno širenje, a prošupljenost većim otvorima (prozora i vrata) omogućava ugodniji i nesmetaniji kontakt unutarnjeg i vanjskog prostora. Unutrašnje bo-

Zagreb, Gornji grad, palača Vojković-Oršić-Rauch, 1764; artikulacija zidne površine južne fasade; jednak način oblikovanja proveden je na svim fasadama osim glavne (foto: Mario Krištofić)

Zagreb, Upper Town, the Vojković-Oršić-Rauch Palace, 1764; articulation of the south facade wall; equal manner of formation was conducted on all the facades except the main one (photo: Mario Krištofić)

gatstvo dekoracije ostaje u sferi intimnog i u suprotnosti je s jednostavnijom i profinjenijom vanjštinom.

Tipologija jednokriline i višekrilne palače

Korištenjem tipološke podjele palača na višekrilne i jednokriline, a po tom sustavu i ostale stambene arhitekture, najčitljivije možemo razlikovati osnovnu arhitektonsku organizaciju prostora. Proučavajući određeno stilsko doba kroz uočavanje takva dva tipa, koja izražavaju načela istog stila i arhitektonskog zadatka, uočavamo njihovu međusobnu nezavisnu organizaciju interijera te vlastiti razvoj i oblikovno podrijetlo.

Razrada tipologije koju predlaže Nada Premerl, koja stanovanje dijeli na purgersku hižu, građansku kuću i plemićku kuću, više teži za socijalnim raščlanjivanjem tipova. Na taj način dolazi do ponavljanja tlocrtnih situacija i organizacije prostora. Razlikovnost se najviše iskazuje kod plastične obrade pročelja, što za razlikovanje tipova nije dovoljno.

Palače Vojković-Oršić-Rauch i Zrinski dva su primjera kojima se mogu očitovati osnovne zajedničke ideje stila u kojem nastaju. Osim dvoraca gradske su palače najznačajnija tematika stambene arhitekture baroka, u kojima se očituje načelo organizacije stanovanja, a njihovo podizanje unutar već određene strukture srednjovjekovnoga Gradeca uvjetovalo je poštivanje tog načina organizacije urbanog tkiva. Povezivanjem srednjovjekovnih parcela nastao je, doduše, veći prostor na kojem se

smještaju barokne palače, ali osnovna gradska komunikacija i struktura bloka i dalje ih ograničavaju za potpuno ostvarenje baroknog htijenja širenja po kompozicijskoj osi. Obje palače ne razvijaju toliko karakteristično povezivanje eksterijera s beskonačnim prostorom uredenog parka začelne zone (iako je to kod palače Vojković-Oršić-Rauch primjetno u tragovima nekada francuskim načinom oblikovanog parka), i to upravo zbog relativno malih parcela na kojima nije moguće ostvariti takvu ideju. Tako palača Zrinski maleni »park« postavlja bočno sa svoje istočne strane, što proizlazi iz ograničenog i zapravo nepovoljnog uvjeta njene prostorne organizacije.

Organizacija unutrašnjeg prostora i palača i dvoraca zasnovana je na mnogobrojnim prostornim ćelijama, koje se združuju kod višekrilnih objekata u niz prostora, dok kod jednokriline tvore organizaciju grupe. Višekrilna palača Vojković-Oršić-Rauch posjeduje takvu strukturu niza stambenih prostorija i prizemlja i kata, a kod palače Zrinski, koja je djelomično realiziran višekrilni tip, nalazimo isto organizaciju prostora u nizu. Kod nje su prostorije i prizemlja i kata postavljene u nizu kojeg cijelom dužinom palače prati hodnik. Prostorije su postavljene uz ulična pročelja, dok je hodnik na dvorišnoj strani, tvoreći L-fragment višekrilnog tipa. Organizacija unutrašnjosti ove palače uvjetovala je oblikovanje plastičnog tijela, čiji pravocrtni smjer kretanja zidne površine ponavlja jednoliki ritam kretanja unutrašnjih prostornih ćelija. Tako je

Zagreb, Gornji grad, palača Zrinski, sredina 17. st., Markovićeve trg 3; pogled na glavno (južno) pročelje palače te dio pridružene prizemnice (foto: Mario Krištofić)

Zagreb, Upper Town, the Zrinski Palace, mid-17th century, Markovićeve trg 3; view of the main (south) palace facade and part of the adjoined lower building (photo: Mario Krištofić)

nastao zbijen i masivan volumen palače, naglašen prostornim krovštem koje ga zaključuje.

Od jednokrlnog prema višekrlnom tipu palače – djelomično realiziran višekrlni tip palače Zrinski

O tradiciji izgradnje jednokrlnih i višekrlnih tipova stambenih palača Gornjega grada iz najranijeg perioda baroka danas je teško govoriti, jer nam je palača Zrinski jedina preostala stambena zidanica iz 17. stoljeća. Prema literaturi koja se bavi problematikom ove palače – nažalost, isključivo njenim povijesnim odrednicama – zaključeno je da je morala biti sagrađena do 1662. Moguće postojanje kraljevskog dvora Karla Anžuvinskog na njenome mjestu nije tema kojom se bavimo ovom prilikom.

Palača Zrinski smještena je na sjevernoj strani Markovićeve (nekad Kapucinskog) trga, za kojeg se zna da je u to doba postojao, ali u manjim dimenzijama. Bio je zabilježen na planu grada preostalom iz 1776. Zajedno s ostalim građevinama 17. stoljeća ova palača pokazuje da je to stoljeće gradilo u jednostavnim jasno raščlanjenim oblicima, koji su bliži renesansi nego nemirnim oblicima baroka. Opće su joj karakteristike jednostavnost u rasporedu, odsutnost svakog suvišnog ornamenta, a osobine arhitekture 17. stoljeća vidljive su u proporciji i konstrukciji križnih svodova. Prilikom pregradnje pedesetih godina ovog stoljeća postalo je vidljivo da su bivše pro-

čelje i temeljni zidovi građeni na način srednjovjekovnih utvrda zbog strukture materijala. Jasno su se razabirali tragovi starije građevine na koju je u drugoj polovici 17. stoljeća nadograđena nova zgrada. Većina autora koja se bavila povijesnim istraživanjima drži da su ti tragovi zapravo dijelovi nekadašnjega kraljevskog dvora, koji je bio temeljito pregrađen pošto je u 16. stoljeću prestao služiti svojoj svrsi. Također je otkriveno da su u ostatke negdašnjih svodova skladno ugrađeni novi. Palača Zrinski jedna je od najznačajnijih i najreprezentativnijih zgrada starog Zagreba, a nekada je zapremala i jedan od najljepših položaja jugozapadnog kuta platoa, s otvorenim pogledima prema južnim i zapadnim stranama. Zbog svog položaja, veličine, masivnosti i solidne gradnje posebno je značajna i važna kao jedna od najstarijih gornjogradskih palača. Svojom mirnom arhitektonskom masom potpuno jednostavnih kontura ona se ističe na malenom trgu. Palača je jednokatna uglovnica L-tlocrta djelomično razvijenoga višekrlnog tipa, kojega je južno pročelje prema Trgu raščlanjeno s pet prozorskih osi, a zapadna fasada s devet osi. Te osi vertikalno raščlanjuju obje fasade duž prizemlja i kata, a razdjelni vijenac ne postoji. Prizemni prozori ukrašeni su jednostavnom kamenom nadstrešnicom, a uokviruje ih plitka linearna traka duž bočnih i donje strane. Prozori kata ukrašeni su plitkim žbukanim optokom. To je sva dekoracija, istovjetna je na obje fasade, koje neprekinutim tokom zatvaraju tijelo palače.

Zagreb, Gornji grad, palača Zrinski, sredina 17. st., Markovičev trg 3; pogled na glavno (južno) pročelje palače te dio pridružene prizemnice (foto: Mario Kristofić)
 Zagreb, Upper Town, the Zrinski Palace, mid-17th century, Markovičev trg 3; view of the main (south) palace facade and part of the adjoining lower building (photo: Mario Kristofić)

Portal na južnoj, glavnoj fasadi jedini je funkcionalni oblikovno razvedeniji element. To je plitko isklesan izdužen četverokut iznad kojeg se nalazi ravna kamena nadstrešnica, jednako oblikovana kao kod svih prizemnih prozora. Dvokrilna drvena vrata ukrašena su odsječcima drvenih polukrugova, u koje je upisana kružnica i dvije polukružnice, dok je prostor između drvenih dijelova ostakljen. Desno od portala vidi se četvrtasto oblikovana profilacija u negativu, s tragom nekadašnjeg teksta – spomena na vlasnika Zrinskog. Baza prizemlja grublje je žbukana, a teren se prema zapadnom bridu lagano spušta. Podrumski prozori javljaju se u prve dvije zapadne osi, dok ih na južnoj strani ima ukupno tri; oblikovani su pravokutno.

Palača Zrinski temelji se na nizu prostorija koje su postavljene duž zapadne i južne fasade oba kata. Njih povezuje hodnik koji također prati svojim oblikom L-tlocrt, a koji je postavljen uz dvorišnu fasadu. S istočne strane hodnika, prema dvorištu, postavljene su dvije odvojene grupe prostorija, koje su očito u vrijeme postanka bile gospodarske namjene. Južna »grupa« prostorija obuhvaća i glavno dvokrako stubište, koje svojim položajem i veličinom ne pristaje uz prostornu koncepciju palače.

Sve prostorije prizemlja svodene su bačvastim svodom sa su-svodnicama, od kojih su one u posljednjoj prostoriji lomljenih bridova, dok su u ostalim prostorijama trokutaste. Na katu se šest prostorija povezano proteže duž južne i zapadne strane,

sve su međusobno povezane, a završene su stropovima. Uzak mračan hodnik proteže se dužinom cijele zgrade u prizemlju i na katu, svoden je križnim svodovima s pojasnicama koje se pojavljuju u njegovu stražnjem dijelu. Ovakvo položena komunikacija hodnika omogućavala je ulazak u svaku od prostorija, koje su i međusobno bile povezane.

S istočne strane hodnika dvije su grupe prostorija, istaknute volumenom prema dvorištu. Glavno dvokrako stubište smješteno je u južnoj grupi, a pomoćno, manje stubište u dijelu iza sjeverne. Tim se stubištem koristilo pomoćno osoblje. Glavno stubište svodeno je križno i koritasto, a u jednom dijelu primjetan je trag slikane dekoracije. Podovi odmorišta ukrašeni su malim kamenim pločicama crne, sive i bijele boje, složenim u stilizirane biljne i geometrijske ukrase, pa bismo takvu obradu mogli smatrati mozaikom. Ta je dekoracija stubišta nastala u 19. stoljeću.

Nepravilno dvorište smješteno je istočno i s prigrađenim južnim krilom, niskom prizemnicom – koja je prije bila pazikućin stan – zatvara istočnu stranu Markovičeva trga. Dvorište je s južne strane zatvoreno zidom prema Vranizanyjevoj ulici, na kojem je postavljen kameni klesani portal. Pridružena je prizemnica troosna prema Markovičevu trgu, dok je s juga jednoosna. Završena je masivnim četverostrušnim krovom. Njen ulaz postavljen je u dvorištu. Ova prigradnja prema dokumentaciji potječe iz istog vremena kada i palača, iako iznenađuje njeno zadiranje u površinu pročelja.

Palača Zrinski djelomično je realiziran višekrilni tip. Rasporedom prostorija u L-tlocrtu, koje istim položajem prati i hodnik postavljen prema dvorištu, stvara se ulica-hodnik, stvorena zbog potrebe za osamom i odvojenošću reprezentativno-stambenog prostora od ostalih sadržaja. Zid s portalom koji na jugu dijeli dvorište od Vranizanyjeve ulice govori u prilog da je ova palača zamišljena kao trokrilna – povezana s četvrte strane zidom koji uvodi u dvorište. Ostvaren je samo zapadni i južni dio te zamisli, koja je svoj nastavak trebala protegnuti na sjever i istok. Relativno malo i nereprezentativno stubište potkrepljuje tu ideju djelomične realiziranosti, jer ono svojim smještajem i veličinom ne prati reprezentativni niz prostorija nastao u drugoj polovici 17. stoljeća. Povezivanje unutarnjeg i vanjskog prostora kod ove palače nije ostvareno, a barokna tema sažimanja triju sfera ljudskog života – javnog, privatnog i ladanjskog – nije vidljiva. Barokno koncipiranje najvidljivije je po načinu organizacije udobnoga građanskog i plemićkog života u međusobno povezanim prostorijama. Urbanističkim položajem ova palača postiže svoju najveću kvalitetu. Upravo stvaranjem trga relativno malih dimenzija stvoreno je povezivanje urbanih struktura ulice, palače i parka – Vranizanyjeve livade – koji je nadomjestio položaj nekadašnjega kapucinskog samostana, kapele sv. Marije te pavlinske kuće, čime je postignuto zamjetno naglašavanje njenog volumena, oblikovanja i povijesnog značenja.

Višekrilna palača

Na zagrebačkome Gornjem gradu tip palače s obzirom na prostornu strukturu platoa nalazimo u njegovu središnjem dijelu. Taj tip nastaje mahom povezivanjem srednjovjekovnih čestica u jednu cjelinu, što dokazuju i asimetrični tlocrti ostalih palača tog tipa, smještenih u četvrtoj insuli (ni jedna od njih nema strogo simetričan U-tlocrt). Povezivanje se postiže pridruživanjem središnjeg krila bočnima, koja su najčešće smještene na temeljima prijašnjih izgradnji. Temeljna promjena organizacije unutrašnjeg prostora vidljiva je jedino u primjeru palače Vojković-Oršić-Rauch, kod koje središnja tema glavne dvorane i postava stubišta označavaju baroknu osovinu.

Palača Vojković-Oršić-Rauch

Sagradio ju je 1764. nepoznati majstor-graditelj. Na toj parceli prije požara 1731. postojale su tri kuće, dvije drvene i jedna zidana. Novi vlasnik parcele Sigismund Vojković nije rušio temelje prijašnjih kuća, što je dokazalo sondiranje 1969. Po tome se zaključuje da se u podrumu palače djelomično čuvaju stari podrumi i tragovi zidanih temelja prijašnjih kuća. Na pročelju je vidljiva nejednakost i nepravilnost, koje su očito uvjetovane samim terenom i postavom mase na njemu, pa već ovdje čitamo arhitektonsku artikulaciju unutrašnjosti za gradnju koje je očito uzimalo u obzir postojanje prijašnjih temelja.

Palača je jednokatnica sa snažno plastički istaknutim rizalitom, kojega je os asimetrično pomaknuta u desnu stranu. Rizalit dominira cijelim pročeljem, nastalim vjerojatno 1806, koje svojim kasnobaroknim oblicima, vješto komponiranim i usklađenim s korpusom zgrade, predstavlja najljepšu baroknu fasadu aristokratske građevine 18. stoljeća u Zagrebu.

Rizalit dominira pročeljem, istaknut je visinom kao i dekoracijom u odnosu na bočne dijelove fasade. Zauzima tri prozorske osi koje se snažno vertikalno uzdižu zaklanjajući svojom visinom cijeli srednji dio krovništva. Vrh rizalitnog zabata s plastički izvedenim ukrasom nadvisuje i samo sljeme krova. Prozorska polja rizalita uža su od bočnih i viša, a dojam sažimanja

prema središtu postignut je i rasporedom samih prozora i njihovih postava na poljima.

Pročelje je podijeljeno u jedanaest vertikalnih osi odijeljenih pilastrima na katu, a plitkim lezenama u prizemlju. Zona kata odijeljena je razdjelnim vijencem od prizemlja, koje je po horizontali razdijeljeno pomoću osam prozorskih osi, a u rizalitoj zoni prizemlja postavljen je monumentalni portal. Baza prizemlja ponavlja ovu shemu raščlanjenja, postavljajući nisko po tri podrumška prozora sa svake strane, dok su ugaona bočna polja baze ostala prazna.

Lijeva, južna strana pročelja šira je od desne, sjeverne. Prozorska polja prizemlja i podruma izmjenjuju se u nepravilnom ritmu, a aritmičnost je naglašena i postavljanjem balkona južne bočne fasade. Desna strana pročelja je simetrična. Dojam pročelnog rješenja je jedinstvenost i usmjerenost prema rizalitu, što se potvrđuje i otvorima i zidnom dekoracijom. Prozori kata završeni su razgibanim nadstrešnicama naizmjenično bočnih i trokutastih oblika. Plastičku dekoraciju pročelja možemo razlikovati od jednostavnih pravokutnih otvora bočnih fasada palače, kao i začelja, koji tvore neprekinuti niz od sedam zidnih ploha obuhvaćajući volumen.

Uz rizalit, koji svojom visinom i plastičkom artikulacijom snažno naglašava cijelo zdanje, najznačajniji je naglasak s bogato izrezbarenim drvenim vratnicama. Omeđuju ga udvojeni parovi stupova i pilastara, postavljenih na ravninu fasade pod kutom od 45°. Taj estetski moment htijenja pokrenutosti pojačan je potiskom zabata koji zadire u zonu kata. Upravo je kod portala najvidljivija interakcija unutrašnjeg i vanjskog prostora, toliko značajna za barokno razdoblje, koje u sebi sadrži istodobno ideju kretanja u unutrašnjost prostora palače, ali i njeno izlaženje u eksterijer.

Timpan zabata rizalita djeluje ponešto preteško u svojoj masi. Bočno je završen volutama, a gornji je dio lučno završen. Bogatstvo dekoracije rizalitnog dijela prizemlja i kata završava u zabatnom dijelu, pojačano postavom ovalnog prozora u sam središnji donji dio zabata i predimenzioniranim grbom obitelji Vojković.

Začelje neprekinutim zidnim omotačem obuhvaća središnje i bočna krila. Prizemne zone svih pet fasadnih površina jednostavne su, ne posjeduju nikakvu dekoraciju, dok su dijelovi kata odijeljeni plitkim lezenama i neprekinutim plitko istaknutom trakom. Ona razdvajaju prizemlje od kata, a provedena je i ispod krovništva, preuzimajući ulogu vijenca bez ikakve dekoracije.

Središnja zona kata na začelju glavnog krila atikom ulazi u korpus krovništva. Fasade sjevernog i južnog (bočnih) krila provode isti sustav dekoracije prozora, od kojih neki više nisu u funkciji. Iznad prozora i na pročelju pravilno se izmjenjuju trokutaste i lučne završene prozorske nadstrešnice. Plitki žbukani vijenac razdjeljuje prizemlje od zone kata, koja je artikulirana lezenama. Obje bočne fasade svojim spuštanjem prema zapadu prate teren, koji se na južnoj strani formira u bočno dvorište, dok je na sjeveru Tepečićev klanac.

Iz pročelja rizalita u prizemlju se proteže dužinom cijelog središnjeg krila vrlo široka veža, svodena bačvastim svodom s pojasnicama, poda pokrivenog drvenim kockama. U sredini veže s obje strane smještena su prostrana dvokraka stubišta, potpuno simetrična. Ona vode na kat u isto tako simetrično postavljena predvorja nastavljajući snažni prostorni pokret u dvoranu i u ostale prostorije kata. Unutrašnjost palače organizirana je kroz oba kata nizom prostorija poredanih duž krila.

Zbog kasnijih pregradnji koje su dovele do prilično nepraktičnih situacija kroz prizemlje nije moguća neprekinuta komuni-

kacija. Nekadašnje prizemlje sastojalo se od pet južnih i tri sjeverne stambene sobe, dvije kuhinje, sobe kuhara, smočnice, hodnika, stubišta i prostorije sigurne od vatre. Svodovi svih prizemnih prostorija svodeni su bačvasto s trokutastim susvodnicama lomljenih bridova, koje se katkad spajaju u sredini svoda prostorije, dok su hodnici svodeni križno.

Dvokraka reprezentativna stubišta, postavljena simetrično s obje strane veže, u svojem gornjem dijelu dobivaju kamenu klesanu balustradu koja ovalnim oblicima uvodi u zonu kata. Koritasti svodovi iznad stubišta ukrašeni su oblikovanjem profilacije »u negativu«.

Pravokutna dvorana zaprema rizalitnu zonu cijelom širinom krila, a osvjetljavaju je po tri prozorske osi pročelja i začelja. Svodena je koritastim svodom na sredini kojega se nalazi re-ljefni »stucco« medaljon. Prostor kata nije značajnije pregrađivan tijekom vremena, te odiše reprezentativnošću udobnih i prostranih stambenih prostora.

Središnja sala povezana je s prostorijama krila te je tako stvorena neprekinuta komunikacija duž sva tri krila palače, a isto tako je sa zapadne strane povezana predvorjima stubišta.

U južnom krilu niže se sedam stambenih prostorija, međusobno povezanih i natkrivenih stropovima. Desno (sjeverno) krilo sastoji se od šest povezanih prostorija svodnih koritastim svodovima.

S koncepcijom dviju relativno simetričnih, udobnih i nezavisnih grupa prostora postiže se kod ove palače tzv. »appartement double«, u kojem je ostvariv istodobni zahtjev za razlikovanjem podvojene upotrebe, ali ne nauštrb reprezentativnosti i udobnosti. To nije konzekventna izvedenica tlocrta koji je koristio Louis Le Vau, već prije lokalna preradevina. Mislim da je bit dviju nezavisnih, no istodobno povezanih grupa prostora vidljiva u ovom primjeru.

U primjeru palače Vojković-Oršić-Rauch sadržane su osnovne koncepcije barokne palače, kao što je povezanost unutarnjeg i vanjskog prostora, povezivanje po osi triju razina življenja: javnog, privatnog i ladanjskog, u prilično jedinstvenu cjelinu. Glavna zamjerka mogla bi se uputiti rješenju komunikacije između prostora bočnih krila prizemlja, gdje je naknadnim pregrađnjama došlo do prekida neprekinutog kretanja duž krila. No ta je komunikacija, srećom, zadržana na katu, koji je kao i fasada pretrpio neznatne izmjene.

Zaključak

Već i pri letimičnom pogledu prostorne organizacije gornjogradskih palača, kuća i ostalih zgrada zamjećujemo prevladavanje višekrilnog i djelomično realiziranog višekrilnog tipa. Taj tip već i po analizi primjera palača Zrinski i Vojković-Oršić-Rauch možemo vremenski i stilski odvojiti kako u 17. od 18. stoljeća tako i u 18. stoljeću od kasnijih vremena.

Proučavajući spomenute palače pratimo dvije faze razvitka višekrilnog tipa stambene arhitekture na Gradecu: palača Zrinski kao djelomično ostvareni višekrilni tip jest početak, a palača Vojković-Oršić-Rauch najreprezentativniji i najuspje-

šniji primjer koji u sebi objedinjuje osnovna barokna htijenja, od povezivanja interijera i eksterijera, pa preko istodobnog razgraničavanja i povezivanja triju razina ljudskog života, sve do povezivanja volumena i njegove površine unutar barokne individualizacije. Vremenski su ta dva primjera odijeljena čitavim stoljećem, a stilski se palača Zrinski svojom jednostavno usklađenom nenametljivom dekoracijom više približava lokalnim renesansnim preradevinama, dok je palača Vojković-Oršić-Rauch u Zagrebu najizrazitiji barokni predstavnik druge polovice 18. stoljeća.

Ove palače razlikujemo i po tipu organizacije stambenog objekta. Kod palače Zrinski niz prostornih ćelija tlocrtno postavljenih u »L« s dvorišne strane prati hodnik, koji je omogućavao komunikaciju sa svakom prostorijom posebno, odvajajući ih od dviju »pomoćnih grupa« koje se nalaze smještene s dvorišne strane.

Niz prostorija nalazimo i kod palače Vojković-Oršić-Rauch. One su smještene duž sva tri krila, no hodnici kod ovog primjera tvore potpuno drukčiju prostornu organizaciju, a to je posebno vidljivo kod južnog, pregrađivanog krila. Najveća razlika, koja je uvjetovana i različitim vremenskim dobom, pa time i mogućnostima graditelja, vidljiva je u rješenju postave stubišta.

Palača Zrinski po svojoj zatvorenosti, kako zidne površine tako i prostorne organizacije unutrašnjosti, ostaje bliža renesansnim koncepcijama omedene stambene čestice koja ne sudjeluje aktivno u artikulaciji okolice, odvajajući život grada strogo od privatnosti svojeg posjednika. Iako je vjerojatno postojala namjera nastavka gradnje barem još jednog krila, svojom koncepcijom ona tek naslućuje barokno doba, koje lako čitamo u raznim ostvarenjima provedenim kod palače Vojković-Oršić-Rauch.

U primjerima navedenih palača tako očitavamo stoljećem odvojena načela artikulacije prostora, koji od zatvorene strukture bloka fragmentarno realizirane višekrilne palače Zrinski prelazi u barokni otvoreni višekrilni tip, koji otvorenošću svojih prostora anticipira novo doba.

Kod oba primjera gornjogradskih palača koje bismo analizirali i tipološki odredili kao višekrilne vidljivo je da je oblik njihova volumena uvjetovan prostornom organizacijom unutrašnjosti. Jednolik ritam ponavljanja prostornih ćelija – kvadratičnih i pravokutnih – i slojevanje po katovima (u oba primjera dva kata i podrum) uvjetovali su pravocrtni smjer protezanja zidnog ovoja. To je pravocrtno kretanje kod palače Vojković-Oršić-Rauch u ravnini s ulicom na koju je smještena glavna fasada. Palača Zrinski pravocrtno se proteže svojom bočnom zapadnom fasadom, a glavna fasada skladno uravnotežuje gabaritne odnose cjeline trga. Svojim uvučeni položajem stvara veću prostornost Matoševe ulice, rasterećujući na taj način djelovanje masivne i reprezentativne palače Vojković-Oršić-Rauch. Taj međuodnos dviju palača nije nastao namjerno, jer je palača Zrinski građena sto godina ranije, no i ti »slučajni« odnosi naglašavaju cjelovitost barokne ideje ostvarene na Gradecu, koja upravo ovakvim urbanističkim rješenjima postiže svoje najveće kvalitete.

Zagreb, Gornji grad, palača Zrinski, sredina 17. st; portal glavnog (južnog) pročelja palače oblikovan je u kamenu i usklađen s dekoracijom prozora (foto: Mario Krištofić)
 Zagreb, Upper Town, the Zrinski Palace, mid-17th century; the portal of the main (south) palace facade was formed out of stone and coordinated with the window decoration (photo: Mario Krištofić)

Literatura

1. **Ivan Bach**, *Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Hrvatskoj*, Arhitektura, 13-17, Zagreb, 1948.
2. **Vladimir Bedenko**, *Prostorna organizacija i stambena kuća zagrebačkog Gradeca u 14. i 15. st.*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet, 1985.
3. **Antony Blunt**, *Art and Architecture in France 1500-1700*, Pelican, 1980.
4. **Željko Bodegrajac**, *Obnova starog Zagreba – izazov budućnosti*, Čakovec, 1987.
5. **Franjo Buntak**, *Kuće Zrinski i srednjovjekovni dvor u Gornjem gradu u Zagrebu*, ISINZ 2, 1960.
6. **Franjo Buntak**, *Izgled i razvitak središta Zagreba u dva barokna stoljeća*, ISINZ 5.
7. **Lelja Dobronić**, *Palača Povijesnog muzeja Hrvatske*, Zagreb, 1972.
8. **Lelja Dobronić**, *Zagrebački Gornji grad nekad i danas*, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1967.
9. **Lelja Dobronić**, *Zagrebački graditelji i građevinski ceh u 18. st.*, ISINZ 5.
10. **Ivan Kampuš i Igor Karaman**, *Tisućljetni Zagreb*, Zagreb, 1975.
11. **Nada Klaić**, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb, 1982.
12. **Nada Klaić**, *Iz topografije zagrebačkog Gradeca*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta, 1, 1951.
13. **Nada Kraus**, *Prilog istraživanju građevnog razvoja Gradeca u 18. st.*, ISINZ br. 4.
14. **Emilije Laszowski**, *Kuća bana Petra grofa Zrinskoga u Zagrebu*, Stari i novi Zagreb, svezak 2, snopić 7 i 8, Zagreb, 1922.
15. **Vladimir Marković**, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, Zagreb, 1975.
16. **Ivo Maroević**, *Povijesni i prostorni razvitak grada Zagreba*, zbornik *Tradicionalna stambena kuća* 29. savjetovanja udruženja »Arbeitskreises für Hausforschung«, Zagreb, 1978.
17. **Andre Mohorovičić**, *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja Zagreba*, Rad JAZU, br. 287/1952.
18. **Lewis Mumford**, *Grad u historiji*, Zagreb, 1988.
19. **Christian Norberg-Schulz**, *Architettura barocca i Architettura tardobarocca*, Electa/Faber, 1986.
20. **Nada Premerl**, *Tipologija stambene izgradnje na zagrebačkom Gradecu u 18. st.*, zbornik 29. savjetovanja udruženja »Arbeitskreises für Hausforschung«, Zagreb, 1978.
21. **Artur Schneider**, *Perivoji, vrtovi i šetališta u starom Zagrebu*, Narodna starina, sv. 20/1929.

Summary

Sandra Križić Roban

A Contribution to the Typology of Residential Architecture of the 17th and 18th Centuries in Zagreb

Within the given framework of Medieval Gradec and the existing network of insulae, the Baroque period with its new town-planning conception established spatial relations which have been preserved until the present day. Baroque palaces built of stone first appeared in mid-17th century, and with its mass, position and design changed the appearance and the number of Upper Town lots.

By typologically dividing residential architecture into single-winged and multi-winged palaces we can distinguish most clearly the basic architectural organization of space. The Zrinski and Vojković-Oršić-Rauch palaces are two examples in which we determined the basic common ideas of the style in which they were made. Numerous spatial units are in both structures joined to form a row of rooms; in the Zrinski Palace this row is followed by a corridor on both floors; in the Vojković-Oršić-Rauch Palace the centrally placed hall and the symmetrical staircases define the Baroque axis and the lining of side-wing rooms.

As a fragmentally realized multi-winged type with L-shaped ground-plan, the Zrinski Palace with its simplicity of arrangement and absence of ornamentation is formatively closer to

Renaissance, but the construction of vaults and proportion include distinctive features of 17th century architecture. The wall with the portal which leads into the court-yard and the small unrepresentative staircase indicate that the construction of two more wings was also planned.

The Baroque organization of inner space is visible in the example of the Vojković-Oršić-Rauch Palace, Zagreb's most representative residential palace of the 18th century. It is a two-story building with a U-shaped ground-plan and a prominent projection whose gable enters into the roof truss zone. The facade its Late Baroque forms, made around 1806, was deftly coordinated with the corpus of the building, made in 1764.

Asymmetrical panels of the facade document the existence of an earlier construction on whose cellar foundations the new palace was built. The portal with its elaborately carved wooden gates and doubled pairs of columns and pilasters is the most significant formative element besides the projection. The decoration of the side-wings' facade was conducted evenly. Even if we draw a quick comparison of spatial organizations of Upper Town palaces we will notice the predominance of the multi-winged and the fragmentally realised multi-winged types. In the above mentioned examples we can recognize the principles of articulation of space which are a century apart. From the closed block structure of the partially realised multi-winged Zrinski Palace it crosses over into the Baroque open multi-winged type which, with its openness, anticipates the new era.